

Barbara KONECKA-SZYDŁOWSKA
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ZRÓŻNICOWANIE MAŁYCH MIAST WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO ZE WZGLĘDU NA POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

DIFFERENCES AMONG SMALL TOWNS OF WIELKOPOLSKA VOIVODESHIP IN TERMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

ABSTRACT: An analysis was made of a set of 89 small towns of Wielkopolska voivodeship in terms of their levels of socio-economic development. Five categories were examined: (1) population, (2) economy, (3) social infrastructure, (4) physical infrastructure and housing, and (5) human and social capital. The final stage of the analysis involved a classification of the small towns into five classes: of a very high, high, average, low, and very low level of socio-economic development in terms of the input variables considered.

KEY WORDS: Wielkopolska, small towns, level of socio-economic development

Wprowadzenie

W układzie regionalnym kraju województwo wielkopolskie wyróżnia się największą liczbą małych miast, które stanowią ponad 81% ogółu miast regionu wielkopolskiego. W 2008 r. na badanym obszarze 89 ośrodków liczyło do 20 tys. mieszkańców. Tak duża przewaga liczebna małych miast powoduje, że Wielkopolska charakteryzuje się stosunkowo niskim odsetkiem ludności miejskiej, który wynosi 56,4%, przy średniej krajowej 61,1%. Ze względu na dużą liczebność małych miast i rozkład przestrzenny ich znaczenie w procesach rozwoju wielkopolskiej sieci osadniczej jest bardzo istotne. Również z uwagi na niedobór miast średniej wielkości, małe miasta pełnią w pewnej mierze „wymuszoną” rolę ośrodków o funkcjach ponadlokalnych i subregionalnych. Jednocześnie potencjał demograficzny i gospodarczy małych miast jest nieporównywalny z potencjałem miast średnich i dużych województwa wielkopolskiego. Małe miasta koncentrują 29% ogółu ludności miejskiej województwa i skupiają 23% ogółu pracujących w miastach.

Głównym celem opracowania jest analiza zróżnicowania małych miast województwa wielkopolskiego ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Badanie prowadzi się w układzie pięciu kategorii: 1. ludność, 2. gospodarka, 3. infrastruktura społeczna, 4. infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo, 5. kapitał ludzki i społeczny. Kończącym etapem analizy jest klasyfikacja małych miast prowadząca do wydzielenia pięciu klas miast: o bardzo wysokim, wysokim, przeciętnym, niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie analizowanych cech wyjściowych. Uzupełnieniem klasyfikacji jest prezentacja rozkładu przestrzennego małych miast zróżnicowanych pod względem wielkości i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Wtórny cel opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie: czy procesy metropolizacji przestrzeni, związane z dynamicznym rozwojem ośrodka głównego i jego otoczenia oraz ze stagnacją obszarów peryferyjnych, widoczne są na poziomie zbioru małych miast Wielkopolski?

Metody badawcze

Podstawową metodą zastosowaną w analizie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego małych miast w Wielkopolsce jest metoda wskaźnikowa. Wskaźniki zjawisk społeczno-gospodarczych są niezbędne do prawidłowej oceny procesów zachodzących w sferze społecznej i gospodarczej. Wskaźnik w metodologicznym znaczeniu to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością, bądź z określonym prawdopodobieństwem, iż zachodzi zjawisko jakie nas interesuje (Nowak 1970, s. 102–106). W opracowaniu zastosowano: wskaźniki: dynamiki, struktury i natężenia.

Dla określenia stopnia zróżnicowania struktury gospodarki małych miast posłużono się wskaźnikiem dywersyfikacji Creamera (1943) zmodyfikowanym przez Rogackiego (1988), który przyjmuje postać:

$$W_z = W_s \times 75/a$$

gdzie:

- W_s – surowy wskaźnik dywersyfikacji, tj. liczba sekcji PKD skupiających minimum 75% ogólnej liczby pracujących w gospodarce,
 a – odsetek pracujących w sekcjach PKD odpowiadający surowemu wskaźnikowi dywersyfikacji Creamera.

Im wyższa jest wartość wskaźnika dywersyfikacji W_z tym wyższy stopień dywersyfikacji struktury gospodarki miast (przy pełnej specjalizacji wskaźnik ten przyjmuje najmniejszą wartość wynoszącą 0,75). Gdy miasto charakteryzuje się bardziej zróżnicowaną strukturą gospodarczą, to większa jest jego odporność na wahania koniunkturalne i potencjalny kryzys dominujących branż (Rogacki 1988, Kaczmarek 1998, Domański 2000, Małuszyńska 2000)

Badanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego małych miast w Wielkopolsce prowadzi się w układzie wzmiankowanych już wcześniej pięciu kategorii; każda kategoria opisana jest przez zestaw od 3 do 7 wskaźników. Większość wskaźników dotyczy 2008 r. (tabela 1).

Tabela 1

Zestaw wskaźników w układzie pięciu kategorii

Kategoria	Wskaźnik
Ludność	Dynamika liczby ludności w latach 1998–2008 (w %) Udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności Saldo migracji (w ‰) Przyrost naturalny (w ‰)
Gospodarka	Liczba podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców Liczba podmiotów gospodarczych prywatnych na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym Udział przedsiębiorstw sekcji K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa) w ogólnej liczbie przedsiębiorstw Wskaźnik dywersyfikacji struktury gospodarczej Udział osób pracujących w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym Udział osób pracujących w sektorze usługowym w ogólnej liczbie pracujących Dojazdy do pracy – bilans (w ‰) (2006)
Infrastruktura społeczna	Liczba placówek opieki zdrowotnej na 1000 mieszkańców Liczba ludności na 1 aptekę Liczba porad lekarskich i stomatologicznych na 1 mieszkańca Liczba bibliotek na 1000 mieszkańców Liczba podmiotów gospodarczych sekcji R (działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją) na 1000 mieszkańców Udział uczniów w szkołach podstawowych z dostępem do komputera z Internetem
Infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo	Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej w ogólnej liczbie ludności Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w ogólnej liczbie ludności Udział ludności korzystającej z sieci gazowej w ogólnej liczbie ludności Liczba nowych mieszkań na 100 mieszkańców Liczba nowych budynków na 100 mieszkańców Liczba metrów kwadratowych mieszkania przypadających na 1 osobę
Kapitał społeczny i kapitał ludzki	Udział mieszkańców z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie ludności (2002) Liczba stowarzyszeń na 1000 mieszkańców (2009) Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (2010)

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych GUS z lat 2002–2010.

Wybrane wskaźniki posłużyły do opisanego poszczególnych aspektów poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego małych miast w Wielkopolsce, a także pozwoliły na dalsze analizy statystyczne.

W celu uporządkowania liniowego małych miast ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wykorzystano wskaźnik syntetyczny Perkala w następującej postaci (Runge 2007, s. 214):

$$W_S = \frac{\sum_{j=1}^p y_{ij}}{p}$$

gdzie:

W_S – wskaźnik syntetyczny,

j – 1, 2, ..., p,

p – liczba uwzględnionych cech,

y_{ij} – standaryzowana wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu.

Zastosowanie wskaźnika syntetycznego wymagało w pierwszej kolejności standaryzacji wartości wskaźników opisujących natężenie poszczególnych cech w małych miastach. Standaryzację dla cech mających charakter stymulant przeprowadzono na podstawie formuły:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{S_j}$$

gdzie:

y_{ij} – standaryzowana wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu,

x_{ij} – wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu,

\bar{x} – średnia arytmetyczna wartości j -tej cechy,

S_j – odchylenie standardowe wartości j -tej cechy,

Dla destymulant wartości wskaźników standaryzowano przy wykorzystaniu formuły:

$$y_{ij} = \frac{\bar{x} - x_{ij}}{S_j}$$

Należy zaznaczyć, że większość analizowanych wskaźników to stymulanty rozwoju społeczno-gospodarczego, które wykazują dodatnią korelację z poziomem rozwoju małych miast. Tylko w przypadku dwóch wskaźników: udziału ludności w wieku poprodukcyjnym i liczby ludności na 1 aptekę zależność ta ma kierunek ujemny, a wskaźniki traktowane są jako destymulanty rozwoju.

Standaryzacja wartości wskaźników doprowadziła do uzyskania macierzy zmienionych standaryzowanych, które wykorzystano przy obliczaniu wskaźników syntetycznych (W_S).

Przy wykorzystaniu rozkładu wartości wskaźnika syntetycznego Perkala (W_S) dokonano uporządkowania liniowego małych miast województwa wielkopolskiego (ustalono rangę miast) i następnie przeprowadzono klasyfikację małych miast prowadzącą do wyodrębnienia klas jednostek przestrzennych o zbliżonym poziomie wartości danego wskaźnika. Podziału zbioru miast na względnie jednorodne klasy dokonano w sposób subiektywny uwzględniając stopień zróżnicowania wartości wskaźnika. Jak już

wzmiankowano, klasyfikacja małych miast prowadzi do wydzielenia pięciu klas miast: o bardzo wysokim, wysokim, przeciętnym, niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie analizowanych cech wyjściowych w układzie pięciu kategorii.

Charakterystyka małych miast województwa wielkopolskiego

Klasa małych miast województwa wielkopolskiego jest najliczniejsza, ponieważ skupia 89 ośrodków (na ogółem 109 miast), ale koncentruje tylko 29% ogółu ludności miejskiej województwa. Klasa ta jest zróżnicowana wewnątrz i zawiera cztery podklasy wielkościowe: miasta liczące 10–20 tys. osób, miasta o liczbie 5–10 tys. mieszkańców, miasta liczące 2–5 tys. osób i miasta skupiające do 2 tys. mieszkańców. Najliczniejszą grupę miast małych województwa wielkopolskiego stanowią miasta liczące od 2 do 5 tys. mieszkańców. W 2008 r. Wielkopolsce było 40 takich ośrodków (tabela 2). Relacja liczby ludności największego małego miasta – Chodzieży (19 695 mieszkańców) do najmniejszego – Dobrej (1471) kształtuje się jak 13,4 do 1.

Tabela 2

Małe miasta województwa wielkopolskiego w podziale na klasy wielkościowe
(stan z 31 grudnia 2008 r.)

Klasa wielkości miast	Liczba miast	Ludność	
		liczba	% w stosunku do ogółu ludności miejskiej województwa
10–20 tys. osób	18	264 835	13,8
5–10 tys. osób	21	146 240	7,6
2–5 tys. osób	40	126 151	6,6
Do 2 tys. osób	10	17 371	0,9

Źródło: Dane GUS z 2008 r.

Ze względu na dynamikę wzrostu ludności w latach 1998–2008 małe miasta można podzielić na trzy grupy (tabela 3). Pierwszą, najliczniejszą grupę tworzą miasta o niskiej dynamice zmian, tj. o regresie liczby ludności (do 100% – 42 miasta), drugą o średniej dynamice zmian (100–105% – 22 miasta) i trzecią miasta o wysokiej dynamice zmian liczby ludności (powyżej 105% – 25 miast). Wysoką dynamiką zmian ludnościowych charakteryzują się małe miasta położone w aglomeracji poznańskiej. W latach 1998–2008 średni wskaźnik dynamiki dla tego zbioru miast kształtował się na poziomie 106,0%. W analizowanym okresie średni wskaźnik dynamiki ludności dla całego zbioru małych miast kształtował się na poziomie 102,1%, co wskazuje na wzrost liczby ludności małych miast województwa wielkopolskiego.

Tabela 3

Dynamika ludnościowa małych miast Wielkopolski w latach 1998–2008

Wskaźnik dynamiki	Miasta według liczby ludności			
	do 2 tys. osób	2–5 tys. osób	5–10 tys. osób	10–20 tys. osób
Poniżej 100%	Dobra, Mikstat, Grabów nad Prosną, Ostroróg	Dąbie, Obrzycko, Klecko, Wysoka, Poniec, Lwówek, Bojanowo, Łobżenica, Tułiszków, Gołańcz, Okonek, Miłosław, Sompolno, Szamocin Krajenka, Golina	Czempiń, Stęszew, Wieleń, Sieraków, Buk, Krzyż Wielkopolski, Koźmin Wielkopolski, Witkowo, Jastrowie	Międzychód, Rogoźno, Czarnków, Wronki, Wolsztyn, Słupca, Ostrzeszów, Kępno, Nowy Tomyśl, Trzcianka, Pleszew, Złotów, Chodzież
100–105%	Stawiszyn	Pogorzela, Raszków, Borek Wielkopolski, Książ Wielkopolski, Nekla, Sulmierzyce, Margonin, Zduny, Miejska Górka, Pyzdry, Kleczew, Nowe Skalmierzyce, Odolanów	Wyrzysk, Kłoda, Zbąszyń, Trzemeszno, Opalenica	Mosina, Oborniki, Szamotuły
Powyżej 105%	Dolsk, Krzywiń, Wielichowo, Przedeccz, Jutrosin	Osieczna, Żerków, Rychnwał, Krobia, Czerniejewo, Zagórów, Skoki, Rydzyna, Kobylin, Ślesin, Ujście, Rakoniewice	Śmigiel, Kórnik, Pobiedziska, Kostrzyn, Puszczykowo Pniewy	Murowana Goślina, Grodzisk Wielkopolski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na stan emograficzny małych miast województwa wielkopolskiego wpływa zróżnicowany przyrost naturalny i zmieniające się saldo migracji. Typologia rozwoju demograficznego miast według Webba (1964) pozwala zakwalifikować miasta do jednego z ośmiu typów rozwoju ludnościowego (typy A, B, C, D to typy rozwojowe, typy E, F, G, H to typy depopulacyjne). W 1992 r. 74% małych miast Wielkopolski reprezentowało typ rozwojowy, a w 2006 r. należało do niego tylko 60% małych miast (Konecka-Szydłowska, Kaczmarek 2010), a w 2008 r. liczba ludności zwiększała się w 56% małych miast. Oznacza to, że w coraz większej liczbie ośrodków Wielkopolski dochodziło do zjawiska depopulacji (aż w 60% miast liczących do 2 tys. mieszkańców i w 50% miast o liczbie 10–20 tys. mieszkańców). Przyrost naturalny miał wartość dodatnią w większości małych miast regionu (75%), natomiast dodatnie saldo migracji wystąpiło jedynie w 27% miast. Analizując rozkład przestrzenny typów rozwoju demograficznego małych miast w Wielkopolsce można zauważyć, że typy rozwojowe dominują w centralnej oraz południowej części regionu. Najwyższy przyrost liczby ludności w 2008 r. wystąpił w Rydzynie, Nekli, Pobiedziskach, Stęszewie, Dolsku i Skokach (powyżej 13%). Oprócz Dolska wszystkie miejscowości położone są w niewielkiej odległości od dużych ośrodków miejskich – Poznania i Leszna i są popularnymi celami migracyjnymi. Typy regresyjne charakterystyczne są dla miast wschodniej i zachodniej części Wielkopolski. Największym ubytkiem liczby mieszkańców charakteryzowały się Ostroróg, Poniec i Dobra (powyżej 10%). Ośrodki te

cechowało wysokie ujemne saldo migracji. W północnej Wielkopolsce część miast traciła mieszkańców, a w części liczba ludności rosła. Depopulacja charakterystyczna była dla większych miast – Chodzież, Czarnkowa i Złotowa. Natomiast przyrost ludności notowano częściej w mniejszych ośrodkach (np. Krajenka, Okonek, Jastrowie).

Ze względu na nieregularność rozkładu miast według wielkości¹ i niedorozwój miast średniej wielkości (w przedziale 20–100 tys. ludności) miasta małe, liczące od 10 do 20 tys. mieszkańców, są również siedzibami jednostek administracyjnych drugiego szczebla, tj. powiatów. W Wielkopolsce 14 małych miast pełni funkcję ośrodka powiatowego, w tym w jednym powiecie – czarnkowsko-trzcianieckim – są dwa takie ośrodki. Statusu ośrodka powiatowego nie posiadają natomiast dwa miasta średniej wielkości: Luboń i Swarzędz, które położone są w powiecie poznańskim.

Klasyfikacja miast ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego

W celu przeprowadzenia klasyfikacji małych miast Wielkopolski ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w 2008 r. posłużono się syntetycznym wskaźnikiem Perkala W_S . Syntetyczny wskaźnik Perkala obliczono na podstawie cząstkowych analiz dotyczących pięciu kategorii poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Klasyfikacja małych miast prowadzi do wydzielenia pięciu klas miast: o bardzo wysokim, wysokim, przeciętnym, niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie analizowanych cech wyjściowych (tabela 4, rysunek 1). Wyznaczono następujące klasy natężenia wartości wskaźnika:

I. klasę małych miast o bardzo wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego: $W_S (1,33; 0,50)$,

II. klasę małych miast o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego: $W_S (0,49; 0,10)$,

III. klasę małych miast o przeciętnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego: $W_S (0,09; -0,10)$,

IV. klasę małych miast o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego: $W_S (-0,11; -0,50)$,

V. klasę małych miast o bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego: $W_S (-0,51; -0,66)$.

W skład klasy I – o bardzo wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego wchodzi 8 małych miast, z których większość (6) liczy od 2 do 5 tys. mieszkańców.

¹ Obliczony dla zbioru 109 miast województwa wielkopolskiego wykładnik kontrastu wyniósł $a = 1,18$; oznacza to, że w układzie miast silną pozycję posiada miasto główne oraz nadwyżkę znaczenia mają miasta mniejsze. Wskazuje on, że rozkład empiryczny miast województwa według wielkości ma na odcinku miast średnich charakter zakłócony i nieciągły, a na odcinku małych miast wykazuje ich znaczną nadwyżkę (G. K. Zipf, *Human behaviour and the principle of least effort*, Cambridge 1949).

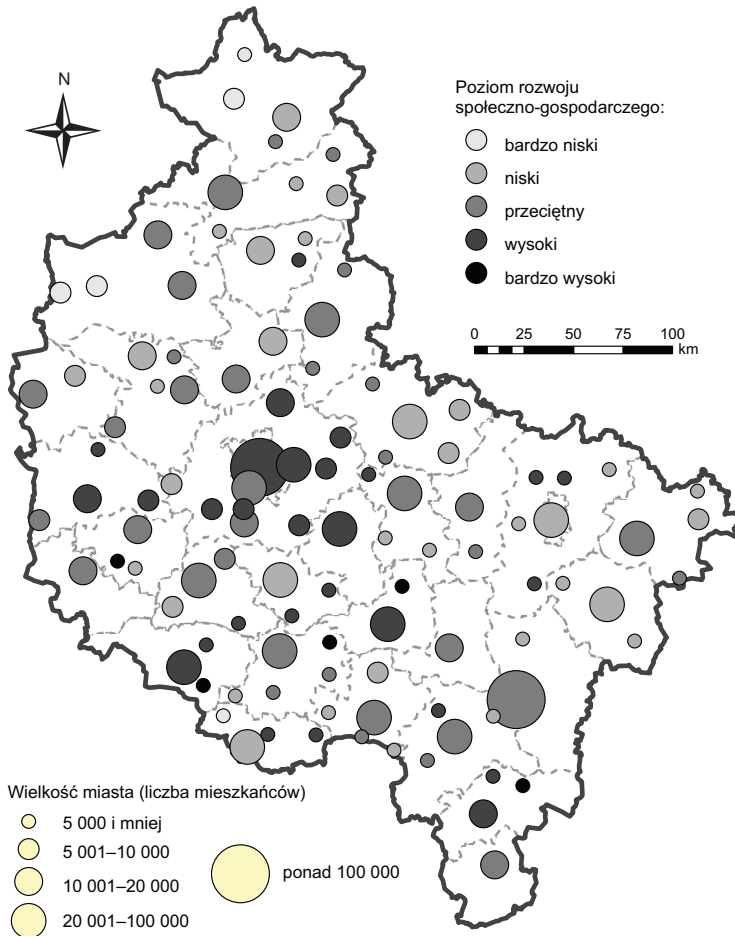
Tabela 4

Klasyfikacja małych miast województwa wielkopolskiego ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w 2008 r. (wskaźnik syntetyczny Perkala W_S)

Klasy miast	Miasta według liczby ludności			
	do 2 tys. osób	2–5 tys. osób	5–10 tys. osób	10–20 tys. osób
Klasa I – bardzo wysoki poziom rozwoju W_S (1,33; 0,50)	Grabów nad Prosną	Rydzyzna, Żerków, Rakoniewice, Raszków, Osieczna, Ślesin	Puszczykowo	–
Klasa II – wysoki poziom rozwoju W_S (0,49; 0,10)	Jutrosin, Krzywiń, Dolsk	Rychwał, Borek Wielkopolski, Miejska Górka, Margonin, Kleczew, Nekla, Kłecko, Skoki, Lwówek, Książ Wielkopolski	Kórnik, Pobiedziska, Stęszew, Opalenica, Kostrzyn	Murowana Goślina, Słupca, Ostrzeszów, Nowy Tomyśl, Wolsztyn, Mosina, Oborniki, Kępno
Klasa III – przeciętny poziom rozwoju W_S (0,09; – 0,1]	Mikstat	Zagórz, Krobia, Odolanów, Czarniejewo, Dąbie, Łobżenica, Pogorzela, Książ Wlkp.	Pniewy, Witkowo, Zbąszyń, Czempień, Śmigiel	Grodzisk Wielkopolski, Czarnków, Szamotuły, Pleszew, Międzychód, Trzcianka
Klasa IV – niski poziom rozwoju W_S (–0,11; –0,50)	Stawiszyn, Wielichowo, Dobra, Przedecz, Ostroróg	Gołańcz, Sompolno, Obrzycko, Krajenka, Zduny, Poniec, Pyzdry, Wysoka, Kobylin, Miłosław, Ujście, Golina, Tuliszków, Szamocin, Nowe Skalmierzyce, Bojanowo	Buk, Sieraków, Koźmin Wielkopolski, Trzemeszno, Kłodawa, Wyrzysk, Krzyż Wielkopolski	Złotów, Wronki, Rogoźno, Chodzież
Klasa V – bardzo niski poziom rozwoju W_S (–0,51; –0,66)	–	Sulmierzyce, Okonek	Wieleń, Jastrowie	–

Źródło: Jak w tab. 3.

W klasie tej brak jest miast liczących od 10 do 20 tys. mieszkańców. Z wyjątkiem Puszczykowa, wszystkie miasta położone są poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania Poznania i leżą poza aglomeracją. Małe miasta tej klasy wyróżniają się bardzo korzystnymi wartościami wskaźników w pięciu badanych kategoriach. Należy zaznaczyć, że zdecydowanie wyróżnia się małe miasto Rydzyzna, która z wartością wskaźnika syntetycznego $W_S = 1,33$ jest niekwestionowanym liderem w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w całym zbiorze małych miast województwa wielkopolskiego. W przypadku pozostałych miast tej klasy wskaźnik syntetyczny jest wyraźnie niższy i waha się od $W_S = 0,68$ do $W_S = 0,50$. Tak wysoka pozycja Rydzyny jest wynikiem bardzo korzystnych, ponadprzeciętnych wartości wskaźników w badanych kategoriach. W kategorii: ludność (2 pozycja) jest to wysoka dynamika ludności (116% w latach 1998–2008), dodatnie saldo migracji (+11,8%) i wysoki przyrost naturalny

Rys. 1. Małe miasta województwa wielkopolskiego ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w 2008 r. (wskaźnik syntetyczny Perkala WS)

Źródło: Opracowanie własne.

(+8,8%). W kategorii: gospodarka (5 pozycja) Rydzyna wyróżnia się dużą liczbą podmiotów gospodarczych w stosunku do liczby ludności, co przekłada się na silną pozycję miasta jako rynku pracy. W kategorii: infrastruktura społeczna Rydzynę cechuje dobre wyposażenie w placówki ochrony zdrowia, a w zakresie mieszkalnictwa i infrastruktury technicznej (2 pozycja) wysoki poziom rozwoju infrastruktury mieszkaniowej. Rydzynę charakteryzuje wysoka jakość kapitału społecznego (1 pozycja) przejawiająca się działalnością dużej liczby stowarzyszeń i ponadprzeciętną frekwencją wyborczą (64%, wybory samorządowe 2010 r.).

W skład klasy II – o wysokim poziomie rozwoju – wchodzi 26 małych miast, które reprezentują wszystkie klasy wielkościowe małych miast. Należy podkreślić, że połowa

z nich to miasta liczące do 5 tys. mieszkańców. Większość miast o wysokim poziomie rozwoju położonych jest w centralnej Wielkopolsce. Do klasy tej należy 6 z 8 małych miast położonych w aglomeracji poznańskiej: Kórnik, Kostrzyn, Murowana Goślina, Mosina, Pobiedziska, Stęszew. Klasa ta jest dość licznie reprezentowana przez miasta liczące od 10 do 20 tys. mieszkańców, które pełnią funkcję ośrodków powiatowych. Należą do nich miasta położone w centralnej Wielkopolsce: Nowy Tomyśl, Wolsztyn, Oborniki, Słupca oraz położone w południowej części województwa: Ostrzeszów i Kępno.

Do klasy III – o przeciętnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego – należy 20 małych miast. Miasta tej klasy reprezentują wszystkie przedziały wielkościowe i charakteryzują się mozaikowym rozkładem przestrzennym na obszarze województwa.

Klasę IV – o niskim poziomie rozwoju – tworzą 32 małe miasta. Jest to klasa najliczniejsza. Miasta tej klasy należą do wszystkich przedziałów wielkościowych, ale połowa z nich liczy od 2 do 5 tys. mieszkańców. Miasta o niskim poziomie rozwoju występują na obszarze całego województwa, ale poza aglomeracją poznańską (wyjątek stanowi miasto Buk). Można zauważyć większą ich koncentrację w północnej części województwa, na obszarze powiatów złotowskiego, pilskiego, chodzieskiego oraz w jego peryferyjnych częściach.

W skład klasy V – o bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego – wchodzi 4 małe miasta. Są to ośrodki liczące od 2 do 10 tys. mieszkańców, położone w peryferyjnych częściach województwa wielkopolskiego. W północnej części województwa, w powiecie złotowskim, znajdują się Okonek i Jastrowie. Na południu Wielkopolski, w powiecie krotoszyńskim, znajdują się Sulmierzyce, a w zachodniej części, w powiecie czarnkowsko-trzcianeckim, położony jest Wieleń.

Miasto Wieleń z wartością wskaźnika syntetycznego $W_S = -0,66$, zajmuje ostatnią pozycję w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w zbiorze małych miast województwa. Na niską pozycję miast należących do tej klasy wpływa zwłaszcza niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej i niski poziom rozwoju gospodarczego. Przykładowo w kategorii: infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo miasto Jastrowie zajmuje 80 pozycję, Sulmierzyce 81, Okonek 87, a Wieleń 88, a w kategorii: gospodarka na ostatniej pozycji znajdują się Sulmierzyce, Okonek zaś zajmuje 81 lokatę. W pozostałych kategoriach miasta te charakteryzują się bardzo niskimi lub przeciętnymi wartościami wskaźników, które jednak kształtują się poniżej wartości średnich dla całego zbioru.

Podsumowanie

Przeprowadzona klasyfikacja małych miast Wielkopolski ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego przy zastosowaniu wskaźnika syntetycznego Perkala pozwalała na sformułowanie następujących wniosków:

1. Małe miasta województwa wielkopolskiego charakteryzują się zróżnicowanym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Świadczy o tym znaczna rozpiętość wskaźnika syntetycznego Perkala, który zawiera się w przedziale od $W_S = 1,33$ do $W_S = -0,66$.

2. Ponad jedna trzecia małych miast (34 ośrodki) charakteryzuje się bardzo wysokim i wysokim poziomem rozwoju. Należy podkreślić, że miasta te należą do wszystkich klas wielkościowych i pełnią różne funkcje administracyjne. W rozkładzie przestrzennym tych ośrodków można zauważyć ich koncentrację w centralnej części Wielkopolski, w tym w powiecie poznańskim.

3. Małe miasta o przeciętnym poziomie rozwoju należą do różnych klas wielkościowych i występują w różnych częściach województwa.

4. Małe miasta o bardzo niskim i niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego stanowią ponad jedna trzecia małych miast województwa (38 ośrodków). Większość z nich stanowią miasta bardzo małe, liczące do 5 tys. mieszkańców (24), położone w północnej części województwa i w jego peryferyjnych częściach. W klasie miast o niskim poziomie rozwoju znalazły się również miasta o 10–20-tysięcznym zaludnieniu i funkcjach powiatowych: Złotów i Chodzież.

Jak stwierdza Korcelli (2007), regres demograficzny i masowa emigracja, przy metropolizacji przestrzeni mogą w przyszłości zagrozić funkcjonowaniu systemu osadniczego na jego niższych poziomach, tzn. w skali lokalnej. Przyjmując, że rozwój gospodarczy w skali kraju zależy w dużej mierze od rangi i konkurencyjności jego głównych ośrodków miejskich, to koncentracja procesów rozwojowych jedynie w tych ośrodkach powoduje utrwalenie negatywnych zmian i dalsze osłabienie spójności policentrycznego systemu przestrzennego. Proces metropolizacji prowadzi do polaryzacji przestrzeni (wyróżnić można dynamicznie rozwijające się obszary metropolitalne – centrum i stagnujące peryferia), co stanowi podstawowy problem współczesnej polityki przestrzennej. Symptomy tego procesu można obserwować w zbiorze małych miast wielkopolskich. Relatywnie wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wykazują małe miasta położone w strefie oddziaływania Poznania. Z kolei małe miasta położone na obszarach peryferyjnych województwa charakteryzują się z reguły niższym poziomem rozwoju. W dłuższej perspektywie czasowej sytuacja taka może przyczynić się do osłabienia spójności przestrzennej sieci osadniczej województwa wielkopolskiego.

Stąd też krajowa polityka przestrzenna powinna docenić rolę małych miast (zwłaszcza powiatowych) i znaczenie utrzymania i wzmocnienia ich funkcji w przestrzennej organizacji życia społecznego. Proces odbudowy i utrzymania potencjału gospodarczego małych miast powinien opierać się przede wszystkim na endogenicznych zasobach tych ośrodków. Konieczne jest także wspieranie samorządu wojewódzkiego w działaniach angażujących społeczność lokalną oraz instytucje rozwoju lokalnego do podejmowania inicjatyw na rzecz rozwoju małych miast oraz współpracy z dużymi ośrodkami miejskimi.

Bibliografia

- Creamer D., 1943, *Shift of manufacturing industries*. Industrial Location and National Resources U.S. National Resources Planning Board, Washington.
- Domański R., 2000, *Miasto innowacyjne*, Warszawa. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, 109.

- Kaczmarek T., 1998, *Zmiany struktury funkcjonalnej średnich miast w Polsce*, „Biuletyn Komitetu Przemysłowego Zagospodarowania Kraju PAN” z. 182, s. 177–196.
- Konecka-Szydłowska B., Kaczmarek U., 2010, *Small town development and social capital in Poland: the casus Łobez and Słupca*, [w:] *Small towns in Eastern Europe: local networks and urban development*, red. A. Borsig, J. Burdack, E. Knappe, Leibniz Institut für Landerkunde, Leipzig, s. 72–89. Beitrage zur Regionalen Geographie, 64..
- Korceniak P., 2007, *Podstawowe węzły układu osadniczego Polski na tle europejskiego systemu osadniczego (aglomeracje–metropolie)*, „Biuletyn Komitetu Przemysłowego Zagospodarowania Kraju PAN” z. 233, s. 87–113.
- Małuszyńska E., 2000, *Przemiany strefy podmiejskiej aglomeracji poznańskiej*, „Biuletyn Komitetu Przemysłowego Zagospodarowania Kraju PAN” z. 192, s. 265–289.
- Nowak S., 1970, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa.
- Rogacki H., 1988, *Czynniki koncentracji przemysłu w Polsce*, Uniwersytet A. Mickiewicza, Poznań. Seria Geografia, 41.
- Runge J., 2007, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Zipf G. K., 1949, *Human behaviour and the principle of least effort*, Cambridge, Mass.
- Webb J. W., 1964, *Ruch naturalny i migracyjny jako składnik przemian ludnościowych*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej” z. 1, s.134–138.

ZRÓŻNICOWANIE MAŁYCH MIAST WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO ZE WZGLĘDU NA POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

ABSTRAKT: W opracowaniu dokonano analizy zróżnicowania zbioru 89 małych miast województwa wielkopolskiego ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Badanie prowadzi się w układzie pięciu kategorii: 1. ludność, 2. gospodarka, 3. infrastruktura społeczna, 4. infrastruktura techniczna i mieszkalnictwo, 5. kapitał ludzki i społeczny. Końcowym etapem analizy jest klasyfikacja małych miast prowadząca do wydzielenia pięciu klas miast: o bardzo wysokim, wysokim, przeciętnym, niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie analizowanych cech wyjściowych.

SŁOWA KLUCZOWE: Wielkopolska, małe miasta, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego